

**NİZAMİ YARADICILIĞI İLƏ SƏSLƏŞƏN
FOLKLOR NÜMUNƏLƏRİ**

**FOLKLORE EXAMPLES HAVING IN COMMON
WITH NİZAMİ'S ACTIVITY**

**ФОЛКЛОРНЫЕ ОБРАЗЦЫ ПЕРЕКЛИКАЮЩИЕСЯ С
ТВОРЧЕСТВОМ НИЗАМИ**

Xəyalə ORUCQIZI – AĞAYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

AMEA Folklor İnstitutu

xeyale.eliyeva.80@list.ru

Summary

In the history of world literature it is difficult to identify those who are not related to the art of oral speech. In the works of some writers this influence manifests itself strongly, in others weakly. Some of them are only affected and benefit from this rich treasure. There are so many masters that are also affected.

The great Azerbaijani poet Nizami Ganjavi served to enrich the folk literature in his works by using folk samples such as proverbs, quatrains, fairy tales, eposes.

The fact that our immortal poet attached importance to the art of oral speech made it clear that many of his works were later presented in the status of proverbs. There are a large number of folklore samples having in common with Nizami's works.

The work "Leyli and Majnun" taken from the folk legend by the word master, who was deeply acquainted with the spirit of the people, has become an epic in the language of ashugs. The folk epic "Leyli and Majnun" was created by our ashugs as a variant of this poem.

The names of places such as "Farhad and Shirin", "Farhad aryk", "Shirin castle", "Shirin spring" and others that having in common with the work "Khosrov and Shirin" are among the people in the form of legends.

Key words: Nizami Ganjavi, poet, folk activity, epos, literature, legend, proverbs

Резюме

Редко можно встретить личность в истории мировой литературы, у которого не было бы привязанности к устному словесному народному творчеству. В произведениях некоторых писателей это явление выражается в большей или в меньшей степени. Некоторые извлекают выгоду из всего этого богатства, а есть и такие мастера, которые влияют на это явление.

Великий Азербайджанский поэт Низами Генджеви, в своих произведениях пользуясь образцами народного творчества такими как, пословицы, баяты, сказки, дастаны способствовал обогащению словесного творчества.

Бессмертный поэт в своих произведениях выделял устное словесное творчество, которое в дальнейшем в большинстве его произведениях прогрессирующе представлялось в статусе пословиц. Множество образцов устного народного творчества перекликаются с произведениями Низами. Мастер, который глубоко понимает народный дух, который взял у народа легенду о «Лейли и Меджнун»е, на языке ашугов превратился в дастан. Будучи народным вариантом этой поэмы, нашими ашугами был создан народный дастан под названием «Лейли и Меджнун».

По сей день в устах народа в виде легенд и мифов отмечая местность, поют дастан «Хосров и Ширин», с которым перекликаются такие дастаны как «Фархад и Ширин», «Фархад и архы», «Ширин гала», «Ширин булаг».

Ключевые слова: Низами Гянджеви, поэт, народное творчество, дастан, литература, легенда, мифы, пословицы

Şərq bədii təfəkkürünü bədii fəlsəfə fikirlərlə zənginləşdirən dahi şairimiz Nizami Gəncəvinin dünya ədəbiyyatı tarixində xüsusi yeri var. Onun ölməz əsərləri bu gün də öz aktuallığını qoruyur, insanların mənəvi-əxlaqi kamilləşməsinə xidmət göstərir.

Nizaminin adı, milli və ədəbi mənsubiyyəti ilə bağlı mübahisələr olur və son zamanlar bəzi ölkələrdə yenidən bu mübahisələr davam edir. Lakin bu faktdır ki, Nizami Azərbaycan xalqının içərisindən çıxan, dünya ədəbiyyatına ecazkar sənət əsərləri bəxş edən dahi şəxsiyyətdir. Əsərlərinin əksərini fars dilində

yazmasına baxmayaraq bütün əsərlərində türk ruhu hiss olunur.

Dahi şairimiz əsərlərində bəşəri ideyaları təbliğ etməklə ümumən insanlığın mənafeyinə xidmət göstərmişdir.

Nizami Gəncəvi demək olar ki, bütün əsərlərində şifahi xalq yaradıcılığından, folklor, süjet, motiv və obrazlarından sənətkarlıqla bəhrələnmiş, xalqın min illər boyu yaratdığı inciləri yenidən özünə qaytarmışdır.

Görkəmli folklorşünas M.H.Təhmasib əsərlərində folklor və yazılı ədəbiyyat məsələlərinə toxunaraq bu barədə öz qənaətlərini irəli sürmüşdür. M.H.Təhmasib yazılı ədəbiyyatın şifahi ədəbiyyat əsasında yaranıb, sonrakı inkişafında həmişə ondan qidalanması və ondan istifadə etməsinin şübhəsiz olduğunu, bu barədə çox deyildiyini yada salır, bununla yanaşı şifahi ədəbiyyat örnəklərində, xüsusilə də dastan yaradıcılığında yazılı ədəbiyyatdan az istifadə edilmədiyini də göstərir. Müəllifin fikrincə bu istifadə 2 şəkildə özünü göstərir; a) dastançılar yazılı ədəbiyyat əsərlərindən istifadə edir, yəni onları müxtəlif şəkildə dastanlaşdırırlar; b) yazılı ədəbiyyata məxsus hər hansı bir əsər aşıqlar içərisində də yayılır, məşhurlaşır, sonra isə ifalarda dəyişə-dəyişə şifahiləşir, xalq dastanı şəklinə düşür. Müəllif dastançılarımızın bu baxımdan ən çox Nizamidən istifadə etdiklərini göstərir.

M.H.Təhmasib Nizami əsərlərinin öz əsrində deyil, geniş yayıldığını dastançıların da bu cəhanşümul əsərlərin süjetlərindən, mövzularından, təhkiyə üsulu və kompozisiya zənginliyindən istifadə etməyə başladıklarını göstərir. Bu məsələnin çox mürəkkəb olduğunu diqqətə çəkən müəllif yazır:

“Bu əsərlərin hansının Nizamiyə qədər xalqda mövcud olduğunu hansının isə Nizamidən xalqa keçdiyini dəqiq şəkildə müəyyənləşdirmək çətindir. Bu barədə olsa-olsa ancaq müqayisələr aparıb ehtimallar irəli sürmək olar. Lakin elə həmin adı çəkilən kitabda nəşr edilmiş “Şahzadə Bəhram”, “Fərhad ilə Şirin”, “Leyli və Məcnun” adlı dastanların Nizamidən istifadə ilə yaranmış olduqları şübhəsizdir” (2, 236-237).

Nizaminin əsərləri ilə bu mövzuda yaradılmış dastanlar üzə-

rində müqayisələr apararı tədqiqatçı dahi Nizaminin “Yeddi gözəl” poemasında iki əsas xəttin olduğunu, bu xətlər arasında, yəni Bəhramin öz macəraları (“bioqrafiyası”) ilə gözəllər tərəfindən ona danışılan nağıllar arasında heç bir üzvi əlaqə olmadığını, “Şahzadə Bəhram” adlı dastanda isə bu iki əsas xəttin bir növ birləşdiyini, əlaqələndirildiyini göstərir.

“Fərhad və Şirin” dastanını bu mövzuda olan versiyalarla müqayisə edən M.H.Təhmasib yığcam şəkildə təhlil aparır və belə qənaətə gəlir ki, dastanda maraqlı epizodlar, gərgin momentlər, gözəl qoşmalar az deyil, buradakı ilk ustadnamə xüsusilə diqqəti cəlb edir, bu ustadnamə başqa ənənəvi dastan ustadnamələrindən xeyli seçilir, ancaq ümumilikdə dastan tam bir əsər kimi ilham aldığı, istifadə etdiyi “Xosrov və Şirin”indən qat-qat aşağı səviyyədə dayanır. “Leyli və Məcnun” dastanını da bu sərəya daxil edən müəllif bu barədə fikirlərini belə yekunlaşdırır:

“Göründüyü kimi, bu dastanlar, doğrudan da, Nizami əsərlərindən, yəni yazılı ədəbiyyatdan istifadə yolu ilə yaradılmışdır. Lakin bunu bir qədər xüsusi mənada başa düşmək lazımdır. Burası doğrudur ki, Nizami əsərləri bu dastanların ən yaxın və müstəqil mənbələridir. Lakin unudulmamalıdır ki, Nizaminin həmin əsərləri də əslində şifahi ədəbiyyatdan əzəli dərəcədə istifadə ilə yazılmışdır. Başqa deyilsə. Bu dastanlar bizdə çox tez-tez təsadüf edilən şifahi – yazılı şifahi yolu ilə yaranmışdır”.

“Nuşirəvan və bayquşların söhbəti”, “Süleyman və əkinçi”, “Kərpickəsən kişinin dastanı” əsərləri öz süjet xəttini xalq əfsanələrindən götürmüşdür. “Xosrov və Şirin” əsərləri ilə səsleşən “Fərhad və Şirin”, “Fərhad arxı”, “Şirin qala”, “Şirin bulaq” və digər yer adları bu gün də əfsanə əsatir şəklində xalq arasında danışılır. Həmçinin çoxvariantlı “Pəri qalası” əfsanələri, “Fatma nənənin darağı” əfsanəsi də Nizami Gəncəvinin söyləndiyi mənbələrdəndi.

“Nizami və Gəncə əmiri”, “Əsir padşah”, “Ədalətli Ənuşirəvan”, “İsgəndər və Diri baba”, “Fərhadın səsi” əfsanə və rəvayətləri Nizami əsərləri ilə səsleşən qiymətli folklor nümunələridir.

Şifahi və yazılı ədəbiyyat nümunələrinin bir-birinə yaxınlaşmasında şair və yazıçıların da rolunun az olmadığını qeyd edən professor Kamran Əliyev yazır:

“Şifahi və yazılı ədəbiyyatın bir-birinə yaxınlaşması daha bariz şəkildə dastan və roman yaradıcılığında özünü göstərir. Həm də bu göstəricinin kifayət qədər qədim tarixi vardır. N.Gəncəvinin “Xosrov və Şirin”, “Leyli və Məcnun”, “İsgəndərnamə” kimi epik ədəbiyyat nümunələrinin dastan yaradıcılığını xatırlatması təsadüfi deyil. Bu faktlar onu göstərir ki dastan yaradıcılığında xalq geniş epik lövhələr vasitəsilə öz arzu və istəklərini ifadə etdiyi kimi N.Gəncəvi, yaxud sonralar roman yaradıcılığı ilə məşğul olan sənətkarlar da öz əsərlərində xalqa söykənərək cəmiyyət həyatı ilə bağlı olan qəhrəmanların yaradılmasına daha böyük üstünlük vermişlər. Hər halda zəngin təhkiyə formasına və geniş planlı süjetlərə malik epos və roman bir-birini tamamlayan janrlardır”(1, 238).

Professor Sədnik Paşa Pirsultanlı Nizaminin folklor əlaqələrini 3 qrupda tədqiq etməyi önə çəkir.

1. Nizaminin istifadə etdiyi əsatir və əfsanələr, yaxud da başqa folklor nümunələri

2. Nizaminin özü tərəfindən yaradılmış folklor nümunələri.

3. Nizaminin həyatı ilə əlaqədar yaranmış yeni folklor nümunələri, əsərlərinin süjet və motivləri.

Gəncədə, Oğuzda, Qəbələdə, Naxçıvanda, İsmayılıda və digər yerlərdə şairin özü, əsərləri, qəhrəmanları ilə bağlı yer, arx, süd arxları və hovuzları, abidə qalıqları, tarixi nişanələr, əfsanələr və rəvayətlərdə yaşamaqdadır.

“Nizami və Ağcaqız” əfsanəsi Nizami və Afaqın sağlam sevgisini bu gün də yaşatmaqdadır.

Öz yaradıcılığı ilə dünya ədəbiyyatı tarixində xüsusi yer tutan dahi Nizami yaşadığı dövrdən bu günə qədər neçə-neçə şair və yazıçıların yaradıcılığının ilham mənbəyi olmuşdur.

Xalq ədəbiyyatı Nizami yaradıcılığını məna və sənətkarlıq baxımından qidalandırdığı kimi Nizami poeziyası da xalq yara-

dıcılığına güclü təsir göstərmiş, ona yeni-yeni fikirlər, mövzular vermişdir.

Alman şairi Henrix Heyne Nizami haqqında belə demişdir: “Almaniyanın özünün çox böyük şairləri var. Lakin Nizaminin yanında onlar nədir ki!”

Xalqdan aldığı xalqa qaytaran dahi şairimiz daim sevilmiş və indi də xalq arasında sevilir.

QAYNAQLAR

1. K.Əliyev. Çağdaş folklorşünaslığın problemləri. “Elm və təhsil”, Bakı, 2017
2. Təhmasib M.H. Azərbaycan xalq dastanları (orta əsrlər). Bakı, Elm, 1972, 399 s.
3. Sədnik Paşayev. “Nizami və folklor”, Bakı, Bilik, 1976